

Ohcejohka Veahčajávri 7. Mesolihtalaš geađgeáiggi ássansadji, man áigodat lea jiekŋaáiggi áramus ássama muttus. Badjel 10 000 jagi ahkásaš čuožáhat lea sámiid ruovttuguovllu eanemus dovddus ássansadji. Dat lea jávrái hoigasan buolžžas, mas šaddet skierrit. Eija Ojanlatva 2020, SAAMVARK1:74, Sámemusea Siida.

Museovirasto

Musealágádus
Museovirgádâh
Mu'zeikoontâr

Riikkaviidosáččat mearkkašahtti arkeologalaš čuožáhagat:

Sápmelaččaid ruovttuguovlu

Jouni Taivainen

Čuožáhagat ja eanagotti arkeologalaš earenoamášiešvuodát

Sápmelaččaid ruovttuguvlui gullet Eanodat, Anár, Ohcejohka ja Soađegili gielddas Sámi bálgosa guovlu. Eanadagat molsašuddet giehtaruohhtasa ebmui duoddariin Anára šerres jávreguvlui ja Soađegili boldnás duottareanadahkii. Ohcejoga eanadaga hálddašit guorbbas duottarguovllut sihke Deanu ja Ohcejoga johkaleagit. Báikkuid gávdnojit maiddá viiddis jeakkit.

Jogaid, jávrriid ja jávrráziid gáttit leat leamašan oiddolaš ássanbáikkít čađa áiggiid. Lassin dat leat leamašan buorre bivdobirrasat ja johtingeinnodagat. Guovllu biras lea bisson guhká eatnama hámiid bealis seammalágánin, man čuovvumuššan májggat arkeologalaš čuožáhagat leat leamašan geavahusas májggain sierra áigodagain.

Guovllu boarráseamos dovddus ássit leat mesolihtalaš áigodagas dahje gaskageađgeáiggis sullii 10 000 jagi duohen, goas maŋimušge jiekŋaáiggi jienjat ledje guovllus suddan. Ohcejoga Veahčajávrris gávdnon geađgedávvirat leat seammá materiála go Norgga Finnmárku mearragátti boarráseamos mesolihtalaš ássanbáikkiin. Dávviid ráhkadeamis geavahuvvon tekniha fas muitala

oktavuođain maiddái davveoarjji Ruošša guvlui. Earát árra ássanbáikkít leat Ohcejoga Buolbmátjávrris sihke Anára Vuohpi ja Sámemusea guovlluin.

Neolihtalaš dahje nuorat geađgeáiggis dovddus ássanbáikkít ja luovos gávdnosat leat birra Sámeguovllu. Mearkkašahttimuš dáin lea Eanodaga Gilbbsjávrrí Juovvagiellasa ássanbáiki, gos gávdnojedje davveoarjji Lappi guovllu vuosttamuš ovdahistorjjálaš láiralihti bihtát (áigi 4800–4550 oáá.). Ássanbáikki mánggabealat gávdnon materiálain lea maiddái skálžžu garra ja govdugeađgi, mat mitalit dološ ássiid oktavuođain Jiekñameara mearragáddái. Geađgeáigge keramihka geavaheapmi lei goittotge guovllus hárvanaš, man dihtii geađgeáiggi čuožáhagaid meroštallan mesolihtalaš dahje neolihtalaš geađgeáigái lea dájvja dušše gávdnon dávviriid vuodul váttis.

Neolihtalaš áigodaga loahpas sullii 3000–2000 oáá. guovllus hárvjedje viidásit goddebivddu. Dán duođaštit mánggat godderokkít, main stuorimus oassi gullet dutkanbohtosiid vuodul juogo geađgeáiggi loahppamuddui dahje dan čuvvon árra metállaáigái sullii 1000 oáá. Godderokkít leat leamašan geavahusas gitta historjjálaš áiggis. VARK-guvlu Leammi guoras (Leammi godderoggeráiddut) sisttisdoallá sullii golbmalogi godderoggečuožáhaga, main leat badjel 600 godderokki. Dasgo goddebivdúi geavahuvvon rokkít leat namalassii sámeguovlluide mihtilmas arkeologalaš čuožáhagat, sullii bealis guovllu VARK-čuožáhagain leat bivdorokkít.

Ohcejohka Vuolle-Jalvi. Deatnogáttis sáttodearpmis lean ássansadji leamašan ássojuvvon neolihtalaš geađgeáiggi, bronsaáiggi ja árametállaáigodagas. Ássanbáikki bálddas lea dovddus luossabivdobáiki. Vesa Laulumaa 2015, AKDG5443:3, Musealágáduš.

Eanodaga Bievrrášjávrrí bálggesgeaidnu. Bivdoroggečuožáhat gullá Jierstaroavi bivdoroggevuogádagat -nammasaš VARK-guvlui, man bivdorokkít leat neolihtalaš geađgeáiggi lohppii ja árametállaáigodahkii. Petri Halinen 2021, AKDG6959:2, Museovirasto.

Geađgeáiggi čuovvovaš áigodaga nammadit sámevuovllus árra metállaáigin (2000 oáá. – 300 máá.), mii vástida Nuortameara riddoguovlluid bronsaáiggi ja boarrásut ruovdeáiggi. Birra sámevuovllu leat soames dovddus árra metállaáiggi ássanbáikkid. Okta viidáseamos ja buoremusat dutkojuvvon báikkiin lea Deanu Vuollegeavngnás Ohcejoga Vuolle-Jalvi, gos leat gávdnon valjis gávdnosat. Doppe gávdnosat leat leamašan áigodahkii mihtilmas dásseanađa kvartsihttanjuolageažit ja asbestii sehkkejuvvon keramihkka (Sär2-jovkui gullevaš Lovozero keramihkka).

Kvartsihtta lei dábálaš gárvvistanmateriála smávva dávviriiin sihke geađgeáiggis ja árra metállaáiggis. Dan oačču laigumin baktelaiggahagas mas lei kvartsihttadoallu. Dáid laiggahagaid oktavuodas leat gávdnon sihke materiálabázahusat ja dávvirat (VARK-guovlu Guonjarvári laiggahagat).

Anár Äijihjávri. Ovdahistorjjálaš bivdorokkit Leammi guoras. Meahcis lean čuozáhat lea oassi viiddis Leammi bivdoroggegollosat -nammasaš Vark-guovllus. Petri Halinen 2022, AKDG7185:2 ja AKDG7185:6, Musealágáduš.

Gaskaruovdeáiggi áigodagas leat unnán gávdnosat, muhto ovdamearkka dihtii Sámemusea Siidda guhká geavahuvvon ássanbáikkis leat rádiočitnaáigemeroštallamat, maid vuodul guovllus leat sáhttán ássat dallege. Ruovdeáiggi loahpas historjjálaččat dovddus sáme kultuvra álgá earránit arkeologalaš materiálain. Dan sáhttá oaidnit dávviriiin ja earenoamážit lávu gasku leamašan njuolggočiegahasa hápmásaš ommanbordimiid leavvamis, maid Suomas dovdat dušše guovlluin Ohcejogas Giemajávri. Gažaldatvuloš ommangeđgehattiipa gullá dutkamušaid mielde ruovdeáiggi loahppageažis gaskaáigái (sullii 800–1600 máá.). Anárjoga gáddedearpmis Čivttavári ássanbáikkis leat 25 njuolggočiegat ommanbordima (ássanbáikki áigodagat 600–1600 máá.). Nubbi báiki gos leat ássan hui guhká lea Soađegili Juikenttä, mii lea dán áigge Lokka dulvadanáldás badjánan vuollegaš moreanasullos. Doppe leat ássan áigodagaid mielde árra metállaáiggis sullii 1600-logu beallemuddui (máá.), ja dan valjis gávdnosat čujuhit earet eará gárjillaš-novgorodalaš gávpegaskavuodaide.

Gaskaáigge Novgoroda, Ruota ja Norga beroštupmi guvlui lassánii. Lappi ja látti rádji earuhii suomelaš dáloniid ásahan mátta Látteeatnama Lappi eatnamis. Lappi eanan juohkašuvai fas mángga guvllolaččat ráddjejuvvon Lappin, mat juohkašuvve siiddaide. Dáid guovddášbáikin šadde 1500-logus dálvegilit. Okta mearkkašahttimuš dálvegiliid guovlluin lea Anára Oađđiveajis, gos leat buohkanassii gávccid dovddus dálvegili báikki, main juohkehaččas leat mánggat goahtesajit (VARK-guovlu Oađđiveaji dálvegilit). Dán áigge maiddái kristtalašvuohta álggii duvdiit boares oskku eret, main muitun leat sieiddit ja bassi báikkid dego Eanodaga Neakkela sieidi ja Anára Ádjásuolu. Boarráseamos dovddus girkosadji lea Eanodaga Márkanis. Boazodoallu olahii Ohcejoga ja Eanodaga guovlluid 1700-logus. Boazodoalus muitalit ee. geađgesivllit ja gárddit (Eanodaga Bihčosjávri geađgegárdi ja Bierfejávri geađgegárdi, Ohcejoga Erttívarri).

Eanodat Márkan. Čuozáhat leamašan Oarje-Lappi mearkkašahtti kirkolaš ja hálddahušlaš guovddáš ja márkanbáiki 1600-logus 1800-lohkui. Govas lea Márkana kirku ja hávdeeatnama báiki. Sirkka-Liisa Seppälä 2008, AKDG432:7, Musealágádus.

Ohcejohka Jeagelveadji. Deanu gáddesteallis lean johkasápmelaččaid gieddi lea historjjálaš áiggi ássansadji. Govas guovdu okta goahtesajiin. Duogábealde museadoalu ráhkadusain. Teija Tiitinen 2003, AKDG6858:1, Musealágádus.

Anár Oađđiveadji 4. Joga guoras vuovddis lean historjjálaš anáraččaid dálvesiidda báiki, mas oidnojit logemat goahtesaji. Govas okta goahtesajiin. Petri Halinen 2022, AKDG7187:6, Musealágádus.

Anár Soahtejoga njálbmebárjka. Avviljoga ja Soahtejoga ovtastuvvanbáikkis lean 1800-logu loahpa golledoidinbáiki. Govas lea darffis buhtistuvvon juovva, mas earálágan golleroggama dagahan rokkahagat ja lánat. Teija Tiitinen 2003, AKDG7240:1, Musealágádus.

Soađegilli Ruijabálggis. Mearrabađa rittus Jiekŋamerrii, dahje Ruija riddui johtán bálggis máinnašuvvo vuosttas geardde historjjálaš gálduin 1500-logu loahpas. VARK guovllun válljejuvvon Soabbada luonddumeahcis johtán oassi, mas bálggis lea merkejuvvon lundui mearkamuorain ja -geđggiin. Govas bálggis ja mearkageađgi. Juha-Pekka Joona 2021, SAAMVARK1:30, Sámemusea Siida.

Sámeguovlluin ledje guhká anus dološ johtolagat, mat čuvvo čáhcejohtolagaid ja eatnamiid maid lea álki johtit. Okta mearkkašahttimuš johtolagain lea leamašan Mearrabađas Jiekŋamerrii johtán Ruijabálggis, mas vuosttamuš merkemat gávdnojit jo 1500-logu loahpas. Dán áigge johtolaga sáhttá johtit ovdamearkka dihtii Soabbada luonddumeahcis (Ruijabálggis VARK-guovlu).

Vuodđodieđut čuožáhagas ja VARK-guovlluin

Sápmelaččaid ruovttuguovllus VARK-čuožáhagat leat oktiibuot 97, mii vástida 4,6 % eanagotti buot dološmuitoregistara čuožáhagain. Čuožáhagat leat 27 VARK-guovllus.

Stuorimus oassi arkeologalaš čuožáhagain gullá VARK-guovlluide, mat čoahkkanit mángga čuožáhagas (72 čuožáhaga). Dušše 26 arkeologalaš čuožáhaga hábmejiet iehčanas ovttá čuožáhaga VARK-guovllu. Golbma VARK-guovllu, main leat oktiibuot 9 arkeologalaš čuožáhaga, leat mielde viiddit ráddjemiin go dološmuitoregistara guovlluráddjen. Buot dain dáhpáhusain čuožáhagaide mat leat bálddas lea dahkkojuvvon čuožáhagaid ovttasteaddji oktasaš VARK-guovllu ráddjen.

Váldooassi VARK-guovlluin (35 VARK-guovllu, gos leat 63 arkeologalaš čuožáhaga) leat mielde ráddjemiin mat čuvvot dološmuitoregistaris ovdanbuktojuvvon čuožáhagaid guovlluráddjemiid.

Leammi godderoggeráiddut lea viidámus mángga arkeologalaš čuožáhagas čohkkejuvvon VARK-guovlu. Dasa gullet 31 arkeologalaš čuožáhaga dološmuitoregistara čuovvu guovlluráddjemiin.

Mánggat arkeologalaš čuožáhagat gullet mángga sierra áigodahkii ja sisttisdollet tiippa bealis earálágan arkeologalaš čuožáhagaid. 38 % VARK-guovlluin gullá eanet go ovttá áigodahkii ja 23 % čuožáhagain sisttisoallá eanet go dušše ovttá tiipii gullevaš arkeologalaš čuožáhagaid.

Sápmelaččaid ruovttuguovllu VARK-guovlluid viidodagaid mediána lea 2,828 hehtára ja oktiirehkenastojuvvon viidodat lea sullii 330 hehtára. VARK-guovlluid viidodagaid dovddaldatlogut gávdnojit mielčuovvu tabeallas.

VARK-čuožáhagain 3 leat guovllus gos lea sajádatlávva (3 % čuožáhagain) ja 31 guovllus gos lea oppalašlávva (32 % čuožáhagain).

áigodat	st.	%
ovdahistorjjálaš	43	28 %
geađgeáigásaš	32	21 %
<i>ii meroštallojuvvon</i>	19	-
<i>mesolihtalaš</i>	5	-
<i>neolihtalaš</i>	9	-
bronsaáiggálaš	2	1 %
árra metállaáiggálaš	19	12 %
ruovdeáiggálaš	12	8 %
gaskaáigásaš	12	8 %
historjjálaš áigi	33	22 %

Tabealla. Sápmelaččaid ruovttuguovllu VARK-čuožáhagaid áigodatlaš osiid juohkašupmi.

	ha
gaskaárvu	9,153
mediána	2,828
molsašuddangaska	0,026–53,806
viidodagat oktiibuot	329,506

Tabealla. Sápmelaččaid ruovttuguovllu VARK-guovlluid viidodagaid dovddaldatlogut.

tiipa	st.	%
fanaráđut	-	-
ássonbáikkít	45	37 %
hávdebáikkít	4	3 %
girkoráhkadusat	3	2 %
geađgeráhkadusat	2	2 %
johtolagat	1	1 %
kulta- ja máinnasbáikkít	7	6 %
luondduhápmašumit	-	-
gávdnanbáikkít	-	-
eanastruktuvrrat	1	1 %
bealuštanrusttegat	-	-
materiálaid skáhpponbáikkít	3	2 %
dáidda, muitomearkkat	2	2 %
dáhpáhusbáikkít	-	-
industriijalaš čuožahagat	-	-
bargo- ja válmmaštanbáikkít	55	45 %

Tabealla. Sápmelaččaid ruovttuguovllu VARK-čuožahagaid sisttisdoallan dološmuitotiippaid juohkašupmi.

Sápmelaččaid ruovttuguovllu VARK-guovllut

